

Gobierno de México

BIÑKJIU BAT'EI BATSJAU,
nanji ne kue'e batsjau
buñkjiu, batsjau bum'ejep
balei se l'eje ma nanju ne
tijiap kily'e 2° se bud-ua ne
Nik'ix Skiñung, se bunu'u re
kum'us maiñ' l'ueik kum'us
xi'iuk maiñ' leet xi'iuk lumbut
lixa'au kupu bu'ust

Lengua indígena o agrupación lingüística y Autodenominación

Pame o Xi'iuy

Variante lingüística y Autodenominación

Pame del centro o xi'oi

CHIGUI' LUMEI XILY'AJAU
KIBIEI BUNU'U NE KAMAJAIÑ

BIÑKJIU BAT'EI BATSJAU, nanji ne kue'e batsjau buñkjiu, batsjau bum'ejep balei se l'eye ma nanju ne tijiap kily'e 2° se bud-ua ne Nik'ix Skiñung, se bunu'u re kum'us maiñ' l'ueik kum'us xi'iuk maiñ' leet xi'iuk lumbut lixa'au kupu bu'ust.

Pu nankau lumei ne kasaily', be'eje': Kupu' Skiñung, Ngud-ius chigui' Kamajaiñ.

ANDRÉS MANUEL LÓPEZ OBRADOR, chigui' Kamajaiñ kupu' Skiñung, basep re se bu'ust:

Nabu lik'iajam matse katsjau xily'ajau kuym'us skiñung, ndutsjap ndut'ujuñ nanji li'iajaun

BIÑKJIU BAT'EI BATSJAU

"NE TIPIÑ BATSJAU XILY'AJAU SE MI'IA BUNU'U KUNJI KUPU' SKIÑUNG, LUTSJAU MI'IA RABU SE LUNUAP NE TIJIAP KILY'E 135 SE BUD-UA NE NIK'IX SKIÑUNG SE KUTAP LANJU LABU MANAJAP MI'IAT RE SE BUMJEI NGUMJAM RE SE LUTUEJET MA NATSJAU XILY'AJAU RE KUPU' LIBIEI MAIÑ' RE KUM'US SKIÑUNG, NDUL'UEJE KUE'E NDUTSJAU MAIÑ' NAM'EJEP NDUBU MANAJAP NE TIJIAP KILY'E 2° SE BUD-UA NE NIK'IX SKIÑUNG, SE BUNU'U RE KUM'US MAIÑ' L'UEIK KUM'US XI'IUK MAIÑ' LEET XI'IUK LUMBUT LIXA'AU KUPU BU'UST

Tijap kily'e Sanda.- Kue'e batsjau re kily'e me'ets kutap, kanui, kiñuima maiñ' kik'iaima; re basajaik xily'ajau I, II, III, IV maiñ' rabu se chu' kje' V, VI, VII maiñ', VIII re kily'e A; re kily'e me'ets' kutap, kanui, rabu basajaik xily'ajau I, II, III, IV, V, VI, VII, maiñ' kanju' se me'ei me'ets kily'e B; ne kutap kily'e me'ets' C; bum'ejep kad-a kily'e telgyama; kad-a kanui kily'e me'ets' ne masajaiñ xily'ajau II, re basajaik xily'ajau V, VI, VII, nama buku'uts' makju'un se me'ei me'ets', re kanuima me'ei me'ets' kily'e chu' make' masajaiñ xily'ajau VIII maiñ' re basajaik xily'ajau XII maiñ' XIII re kily'e me'ets' A; kad-a masa'au kily'e kanui ne masajaiñ xily'ajau I maiñ' re II, III, VI, X, XI maiñ' XV, namà ndukju' ndutsja'aun, re kily'e me'ets' B re kily'e me'ets kanui maiñ' kanju' ne masa'au' kily'e me'ets' C; maiñ' nda me'ei masa'au' kily'e me'ets D; bum'ejep ne kanuima me'ei me'ets' kily'e se chu' fumjei ne masajaiñ xily'ajau VII ne statjum' me'ei me'ets' kily'e se masa'au' A, ,mi'ia re se lumei ne tijiap xily'ajau 2°. Se bud-ua ne Nik'ix Skiñung kunji Kupu' Skiñung, kupu mane'ei malajaiñ nkjai' bud-ua:

Tijap kily'e 2°. Re kupu' skiñung sau' nabu sandà, lutsjau ngutue' re kum'us xi'iuk se lumei maiñ' rabu se butju'ut batsjau.

Nabu kupu' lumei balei bat'ei butju'ut batsjau, rabu bupu manajap re l'ueik kum'us xi'iuk, rabu se bat'ei tibiaik rabu se kutap kukuat kunji kupu' libiei skiñung, se lem ljung bumjei re se ndutsjap re xigui't, tsja'p re kad-at, peuk bat'ei kaat, butju'ut batsjau mi'ia peuk bat'ei bakjaik rakat.

Se ma nat'ei ma tal'ajau bumjei majau ma nat'ei ma nak'eje d-euk li'iajaun' ma nanju lakejet latejep re l'ueik kum'us xi'iuk.

L'ueik kum'us tibiei kum'us xi'iuk, rajuk batsjau kad-a skad-a bakjaik, kanen bumjei, maiñ' rabu se butju'ut batsjau re kupu' ma nata'au rabu nju'u re xigui't se bumjei kibiei d-euk se rajuk bakjaik ma natsjau ma nat'ei malakat.

L'ueik kum'us tibiei kum'us xi'iuk, rajuk batsjau kad-a skad-a bakjaik, kanen bumjei, maiñ' rabu se butju'ut batsjau re kupu' ma nata'au rabu nju'u re xigui't se bumjei kibiei d-euk se rajuk bakjaik ma natsjau ma nat'ei malakat.

Majau nju'ut re kum'us maiñ' l'ueik kum'us xi'iuk nkjaik leet se bumjei xily'ajau lukue'et nkjai bumjei xikji'it maiñ' rajuk tikji tibiei.

A. Nanji nik'ix skiñung majau bunu'u latsjau labut re xily'ajau xikji'ip re kum'us maiñ' l'ueik kum'us xi'iuk tikji ma nanju peuk ma nat'ei, maiñ' tikji ma tabai:

I. Tikji ma nal'eje', nkjai bat'e tikji bakjaik kaat maiñ' nkjai be'eje nanji nik'ix skiñung, peuk bat'ei bakjaik ne chigui' kamajaiñ, bat'ei kaat maiñ' ne se bat'ei bakjaik mi'iat, kad-er bumjei, manajap maiñ' rabu se butju'ut batsjau.

II. Batsjau maiñ' bat'ei kaat rajuk tikji bakjaik peuk bat'ei batja'au peuk ma nat'ei ma nateik riñja bumjei, ma nakju'uts' rabu se be'eje' ne nik'ix skiñung, batsè rabu xily'ajau tikji bumjei, re xily'ajau snake'et mi'iat re leet maiñ', im li'iajaun', ma natset re riñkjiuk. Ne xily'ajau ma natsjau ma nata'au labu manajap re kamaik se limi rabu Kul'us se bateik riñja se lutueje.

Re lutuejet ma nateik riñja xi'iuu rabu ma natsjau re xigui't se bumjei kibiei se bu'ust kupu se kaat nkjai bakjaik re kum'us maiñ' re l'ueik kum'us xi'iuk, nkjai be'eje' ne xily'ajau se chu' limi, nkjai be'eje' nanji nik'ix skiñung maiñ' xily'ajau batsjau.

III. Ma nakje'eik nkjai' rajuk bat'ei bakjaik re xigui't bumjei kibiei maiñ' re se mja'ap niñja re leet peuk se bat'ei rajuk kaat bumjei bakjaik, kupu bat'ei nju'ut re riñkjiuk maiñ' re rikiuant xi'iuk ma natju'u ma nabu manajap maiñ' ma nal'ajaich manajap se sania' kibiei ma nabut skad-a ma nat'ei nanjut; maiñ' ma natju'u ma natja'au namja'au ngul'ajau peuk se sania' niñja l'u'u' nju'u maiñ' re ngul'ajau se ma namja'ap re leet, ma natse re se be'eje ne chigui' skiñung, rabu se tikji re kupu' libiei maiñ' rabu se liji bunu'u kum'us skiñung. Kad-ep ma namja'ai peuk bat'ei kaat ma nam'ajap rabu xikji'it lutuejet re bat'ei kje'eik bum'ejep kibiei, kupu se bat'ei kje'eik re xigui't se ma nam'ejep kibiei pu kanam kum'us.

IV. Ma naljung, ma nakje'et maiñ' ma natsjau rabu se tikji bai, d-euk se lania'at k'ua latajau maiñ' d-euk se mep mbania'at se lutueje mi'ia rabu se rajuk kje'

ma natsjau rabu se butju'ut batsjau d-euk se bat'ei tiñju. Majau nju'u rabu se rajuk vutju'ut batsjau tikji bai maiñ' ma natse nkjai bud-ua be'eje' ne xily'ajau.

- V. Ma natsjau ma nakje', maiñ' ma nat'ujuñ, ma natsjap maiñ' ma nat'ujum tichja'au re tikji kunet se bat'ei ba'aut li'iajaun rabu kje' nkjai' balei limi butju'ut batsjau nanji ngujaung, nkjai' kad-a se batja'au manajap re se kju'uts k'ua liji kune peuk lu'uei nia ma nanju nanjuap ma ba'aut tikji kunet peuk se kaat kutue' leet maiñ' peuk se lutuejet tikji ma lakaat.
- VI. Ma nabaik, nkjai' be'eje ne tijiap kily'e 3°. Bud-ua nik'ix skiñung, se ma nat'ei ma natsjau nkg'uix se bat'ei kju'uts' ma natsjau kichjau' se ma nat'ei ma nanju mi'ia rabu se lumeik re kupu skiñung se bat'ei bunu'u re se butju'ut batsjau re leet maiñ' peuk ma nat'ei ma natsjap'.
- VII. Ma natsjau, lem kue'e ma natsjau, ma natsjau majau maiñ' ma naljung ma nakje' re xily'e stikiuang, maiñ' re se lichjaut kanguejest' se bat'ei ljunt re riñkjiuk pimiejet, se lik'iañ maiñ' statjum se nama bupa kunju'. Ma nanjut re leet se ra'a batsjau, bum'ujul' rabu se nju'u maiñ' butju'ut batsjau se nju'u xily'e.
- VIII. Ma naljung maiñ' majau ma nat'ei ma lakat maiñ' nkjai' lem ma naljung re se butju'ut batsjau maiñ' pu se bat'ei majau ma naljung pu rijaun, maiñ' re bantsei lumei rabu se ndunju ndubut rik'ixt re xigui't se bumjei kibiei, nkjai se be'eje re xily'ajau se bumjei.
- IX. Ma natju'u namjei, ma natse peuk bat'ei bumjei ljung re rijaun se bud-ua nanji nik'ix skiñung maiñ' re xily'ajau se ra'a nju'u, maiñ' rabu se rajuk nkjai xily'ajau xikji'it bumjei re se ndubut tichjau maiñ' su'ua' se nju'u skad-a bu'ust, maiñ' se bat'ei kje mi'ia kad-er se limi kupu l'ueik kum'us, nkjai rabu se lutuejet ra'a ma natsjau nkjai be'eje ne nik'ix skiñung se na'a lutueje ma natsjau re l'ueik kum'us ma natju'u ma tabaik nkjai' be'eje ne xily'ajau.
- X. Ma nakje'eik, re kanam kum'us se lumei leet xi'iuk, re mja'am ngumjam re leet pu kanam kum'us, nkjai be'eje rabu xily'ajau se but mi'iat skad-a bakjat maiñ' baleik bat'ei nju'u butju'ut batsjau nkjai se bud-ua be'eje ne xily'ajau. Ne Nguk'uix maiñ' re xily'ajau se kju'uts re kupu' libiei ma nanju majau ma natsjau lal'ajaich' re xily'ajau snake'et lutuejet, se mjang ma nabap re leet tabaik ma nakje'eik nabu sania' kibiei.
- Kue'e majau batsjau ranji kily'e me'ets'
- XI. Ma namjei majau rabu se lutuejet nju'ut ma nateik riñja kunji kupu' libiei. Se majau ma natsjau ranji xily'ajau xikji'it, mi'ia rabu se bat'ei batsjau kiñkja'ang mi'ia kad-er se ma natsjau, se tikji maiñ' kutuet, bumjei ma nanju majau peuk bat'ei kaat maiñ' kanen butju'ut batsjau bumjei ma natse re se be'eje nanji nik'ix skiñung.

Re leet xi'uy bumjei, lem xily'ajau snake'et ma namjei su'ua' ma namam kunet maiñ' ma nasep kanen ma natsjau se sania' niñja bumjei, ma namjei su'ua' kateik riñja ma nake'et, ne kad-eu riñja nimi rabu se majau sania' nju'u xem mbe ba'aut xi'uy, ma nanju skad-a bakjat re leet, maiñ' peuk bat'ei ba'aut.

XII. Ma natsjau re se xikji'it bumjei lutuejet, nkjai peuk bat'ei kaat, sania' ngul'ajau ma nal'eje tameiñ' batsjau, maiñ' re se butju'ut batsjau maiñ' mujui batse re kupu se kaat nkjai bud-ua be'eje re xily'ajau batsjau.

XIII. Ma nal'ajam kja majau kanen se ndul'ueje ma natsjau, xi'iap se ra'a le'ei lu'uau' peuk se bat'ei kaat maiñ' re manup, nkjai se bat'ei ma nanju rabu se rajuk nju'u', kupu lat'ei lakjaik kanen ma natsjau.

Se bat'ei l'ajaun sad-ia re leet xi'iuk bumjei kutap ma nakjaik peuk ma nat'ei ma natsjau, maiñ' peuk se ma nat'ei ma natse peuk bakja ma naljats' re kum'us xi'iuk se majau bunu'ut nabu nik'ix skiñung.

Re se batsjau ngk'uix rabu buu manajap su'ua ma natsjap majau, kujui bumjei ma natjeu' ranji se ma nal'ajaun'.

Ne lee se kad-ep lumei ngutajau majau maiñ' nabu se lumei majau ngutajau se sania' lan'eje ma nama'ai ra'a ndul'ajaun' lumei ma namap re kum'us xi'iuk sad-ia se rajuk ma nakje' nkjai bud-ua be'eje re xily'ajau limi.

Re kum'us maiñ' l'ueik kum'us xi'iuk rajuk tikji lania'at lamajau ra'a se batsjau, ma na'ujuñ nama ne niñja kupu se lutuejet nju'ut ma nateik riñja se limi na'a ndabai nkjai xily'ajau lumei snake'et bud-ua be'eje nanji tijiap kily'e. Se ne xily'ajau lutsjau majau, peuk ma nat'ei ma natsjau sad-ia kad-ep mbumjang latsjau.

Kue'e ma natsjau majau ranji kily'e

B. Re kupu' skiñung, re liviei kupu', kanam kum'us maiñ', rabu, se lu'uei me'es kupu skiñung bumjei ma nakje'eik rabu se lem batsjau re l'us ranji nju'u majau lat'ei labut re Xikji'it lutuejet re leet bu'ust re kum'us xi'iuk maiñ' peuk se mana bat'ei kaat, ma natse rabu se butju'ut batsjau majau lat'ei lanju, rabu bumjei rajuk tikji ma nanju peuk majang lat'ei latsjau.

Se ranji ma natsjau, re xigui't bumjei kibiei:

I. Ma natsjau majau peuk se kaat kupu kum'us maiñ' l'eik kum'us xi'iuk, se ma nat'ei ma natju'u majau ma lakat mi'iat, bumjei ma natsjau sania' ma nad-eung ma natju'u namjei peuk ma nat'ei majau ma lakat sad-ia ma nalju'u ma nanjaung, ma nalju'u re lju'u se butju'ut lem lju'u, nkjai rabu se lju'u kunjuà,

kupu se kad-ep bum'ejep xily'e se ma natsjau bad-iut lju'u maiñ' rabu se lutut stikiuang rabu lumei xily'e se mep majau k'ua ma nanaung.

Ne xily'ajau ma nan'eje' peuk ma ne'ei ma nad-eung ma natsjau se ma nat'ei ma nak'eje peuk ma nat'ei ma lakat re kum'us, l'ueik kum'us xi'iuik, kupu ma nat'ei majau ma nanju re ngul'ajau kupu kum'us nkjai rabu se bad-eung batsjau re se mi'iat butju'ut batsjau.

- II. Ma nal'eje', ma nakju'uts' re se bai ma natsjau, skad-a bakja, majau ma natsjau nkjaik ma nats'ajaik rabu se lutuejet, re kum'us, l'ueik kum'us xi'iuik, rabu rajuk ma naljung tikji.
- III. Ma natja'au peuk ma nat'ei li'iajaun ma naljung maiñ' nkjai ma naljats' rabu se rajuk lem butju'ut batsjau, rabu se rajuk bai nju'u mi'iat, rabu se nju'u maiñ' rabu se butju'ut batsjau re kum'us maiñ' l'ueik kum'us xi'iuik, nkjai' be'eje' ne xily'ajau.
- IV. Ma nanju majau ma natsjau re kichjau' xi'iuuy, d-euk se butju'ut batsjau baleima bat'ei ba'aut, kunji ma le'ei:
 - a) Kichjau ma nabut mi'iat re ly'ik se tichjau', kad-ep ma nal'eje' mi'iat ma natejet, nkjai' se bat'ei butju'ut batsjau maiñ' peuk bat'ei ba'aut;
 - b) Se ma tatsjau' latsjau kasaut xi'iuik maiñ', ma namja'ai re kichjau' xi'iuik re l'ueik kum'us kaat leet;
 - c) Ma natsjau kupu se l'et lju'p re nabaik se but re ly'ik xi'iuik kandaut se tichjau sad-ia' kichjau';
 - d) Ma nat'ei ma natsjau ngk'uix se bud-ua ma namei peuk ma nat'ei nabut kichjau kanuima kunet rabu lumei namei rabu se bud-ua ngk'uix se bumjei re se tsja'p re ly'ik se bu'ust kum'us, l'eik kum'us xi'iuik maiñ'
 - e) Ma nakje'eik ma natsjau ngk'uix se lumei kichjau' se lasa'p re ly'ik rabu se lem butju'ut batsjau re xiguit se bu'ust kum'us, l'ueik kum'us xi'iuik maiñ' se lu'uei li'iajaun' kunji kupu'; nkjai', mjang ma nat'ei ma natsjau rabu se lem butju'ut batsjau, kad-ep nkjai ma natsja'aun skad-a ma nat'ei ma nanjut.
- V. Maiñ' ma natju'al ravu se kje' ma namjei xily'e se ma tal'e mi'ia rabu se ma nakejè ra'a batsjau nkjai se lania'at ma nat'ujum mi'iat rabu se butju'ut batsjau, maiñ' majau ma nanju rabu xily'e stikiuang se kje' ma tal'e.
- VI. Ma nanju majau lik'iajam lamei rich'ejeñ bajau, balei maiñ' batsa'au se butju'ut njaung, kutap ma nanjut re kanjet'.

- VII. Majau ma natsjau pu kum'us se kaat bumjei manup maiñ' l'ueik kum'us xi'iuk maiñ' re tijiap se ma tabeik sania' ma natsjau, ma natja'au peuk ma nat'ei ma natsjau majau re l'us se kaat, latsjau kutue' re kim'ijip, maiñ' latsjau kutue' re se rajuk kje' lem ma natse rabu se limi kupu se rajuk kaat, rabu se lem butju'ut batsjau maiñ' kad-er batsjau.
- VIII. Ma nanju majau latsjau labap re riñkjiuk xi'iuk, skad-a lakjaik' peuk se ma nat'ei ma lakat sad-ia' ma natsjau re kum'us, l'ueik kum'us xi'iuk; ma natju'u ma namjei kichjau', sania' ngujaung ma nabai, maiñ' ma natju'u ma tal'ajau ma nal'eje kanen rajuk mjang, maiñ' ma namjei ma natsep re xily'ajau xikji'ip mi'iat re leet.
- IX. Ma nanju ma nandai se bat'ei tily'u' se lania'at re l'ueik kum'us maiñ' l'ueik kum'us xi'iuk, ma natsjau lan'eje se lania'at lanjual, ma natja'au peuk ma nat'ei ma nal'u', lanju, maiñ' ma natjei' nguljaiñ se l'ujuñ sad-ia k'ua laju'u lanu kiñkie' nimiau mi'ia peuk se kaat leet.
- X. Ma natja'au peuk ma nat'ei ma natsjau majau pu kum'us maiñ' l'ueik kum'us xi'iuk lania'at lamjei, latsjau, lat'ujuñ, latsjau maiñ' laljung rabu se bat'ei tily'u sad-ia biñkjiu ri'ip limi, tijiap majau se ma nal'u'u sania' niñja, maiñ' latsjau lan'eje' sad-ia lamei ma nakje peuk bat'ei ba'aut tikji kunet maiñ'.
- XI. Ma natja'au peuk ma nat'ei re l'ueik kum'us xi'iuk lamei peuk ma nat'ei ma tal'u' maiñ' ma nal'u sad-ia riñja li'iajaun', skad-a lat'eik lanjut maiñ' latset rabu se rajuk butju'ut batsjau, kad-ep nkjai' ma natsja'aun kupu lat'ei lanju re baleik xi'iuk timjik.
- XII. Ma nabap re ngul'ajau ma natsjau sad-ia' li'iajaun re l'ueik kum'us xi'iuk, ma natja'au peuk ma nat'ei ma natsjau ma nak'eje kad-er ma nakje', ma natsjau lamei ngul'ajau ma nakje't, ma natjua'a sad-ia rik'ii biñkjiu maiñ' rabu se tikji kje' se bat'ei sad-ia lju'u kupuma nat'ei ma namjei rabu se lju'u maiñ' batsjau, kupu maiñ' ma nat'ei natsjau latju'u lal'eik kad-er se rajuk bumjei maiñ' lju'u.
- XIII. Ma nak'eje rabu se bat'ei bumja'ap kibiei se ma nat'ei ma naljung re l'ueik kum'us maiñ' re leet xi'iuk maiñ' rabu se lixa'au kupu' bu'ust, kunji kupu' maiñ' lixa'au kupu', kupu ma nat'ei, maiñ' ma natsjau nkjai':
- a) Majau ma nanju peuk bat'ei tily'eung re l'ueik kum'us xi'iuk se kaat maiñ' re leet xi'iuk, kale bu'ust kupu kupu' se mata'au libiei skiñung;
 - b) Ma nanju peuk lat'ei lal'ajaich'xikji'it bumjei re kal'ajal'ajap se sad-ia' lju'u, riñkjiuk se l'ajal'ajap kul'us maiñ' rabu se bumjei nda leet se limip sania ne ngunjia;

- c) Ma naljung nabut kily'e re riñkjiuk, ma nabap maiñ' sad-ia' rat'en ma nabut kichjau', rich'ejem re kanje't rikiuant maiñ' riñkjiuk, kad-iut, rimjiu'ut maiñ' tanjiat se lixa'au kupu' bu'ust;
- d) Lem ma naljung ma natse re xily'ajau xikiji'it bumjei re leet, maiñ'
- e) Ma nat'ujuñ, ma natse peuk nan'ia kutejeiñ kanen se malep, kad-er butju'ut batsjau maiñ' ma nam'ujul nakja'at mi'ia tjiap se nju'ut mi'iat re tanjiat peuk se rajuk bu'ust kaat.

Ne xily'ajau ma nakeje peuk ma ne'ei re leet se xi'iuk maiñ' re se kale kupu bu'ust lania'at lamjei rik'ixt se lan'eje bu'ust skiñung maiñ' peuk ma nat'ei ma tal'u'.

XIV. Ma nal'ajam re l'ueik kum'us xi'iuk se ma natsjau ma nad-eung re ngul'ajau mi'ia kupu skiñung maiñ' re ngul'ajau se ma nad-eung re kupu libiei, kanam kum'us, maiñ' se lik'iajam lal'eje kupu se mata'au bupai skiñung maiñ', ma nam'ejep rabu se lal'eje' ma nakje rajuk li'iajam ma natsjau.

XV. Ma natsjau ma nal'ajaun' maiñ' ma nabaik rabu se bat'ei majau tily'ajau re kum'us maiñ' l'ueik kum'us xi'iuk, ma nat'ei ma nat'ujuñ ma nakje' re l'us se ra'a riñja l'u'u, kutap se kad-ep ba mbunju'u mbateiñ rabu ngul'ajau se ndutsjau se miek lania'at la'eu' peuk se bat'ei kaat, nkjai' bud-ua be'eje nabu masajaiñ xily'ajau XIII nabu masau' me'ets A se nanji tjiap kily'e.

Nabu katsjaut xily'ajau se bumjei re lutuejet ma nabu manajap re xily'ajau se kaat re kul'us se batsjau xily'ajau libiei kupu skiñung, se batsjau xily'ajau re kupu libiei maiñ' kanam kum'us, kupu se bat'ei nju'u peuk bakja butju'u sania' ma natsjau, kupu bumjei ma natsja'au rabu rat'en se bunjuap ma namjei, kupu se bat'ei batsjau, kupu ma nat'ei re kum'us, l'ueik kum'us xi'iuk lanjuap maiñ' latsjau nkjai' be'eje re xily'ajau se ra'a bunu'u.

Kad-ep ma nal'eje kad-ep mbajau ranji xily'ajau se kunji ndukjue'eik ndutsjap majau re xi'iuk, re l'uep kum'us maiñ' kum'us, mi'iat re se kaat mi'iat majau ma namjei re xily'ajau snake'et nkjai be'eje ne xily'ajau.

C. Nanji nik'ix skiñung majau bunu'u re kum'us maiñ' l'ueik kum'us xi'iuk lumbut lixa'au kupu bu'ust, neuk se be'eje' malep, rabu bakja be'eje' balei butju'ut batsjau kunji kupu' skiñung. Bud-ua rabu xily'ajau lumei nanji tjiap kily'e se nunun, kupu ma ne'ei ma nanu ma natsjau maiñ' ma namujul mi'iat, nkjai bud-ua be'eje nanji nik'ix skiñung maiñ' rabu se be'eje' lem ma natsjau se ma natsjau nkjai' bud-ua be'eje' ma natsjau mi'ia re kupu' mata'au.

Re kum'us maiñ' l'ueik kum'us xi'iuk lumbut lixa'au kupu bu'ust rabu tim'iujul' re leet se sania' kum'us tibiei se nanjua'at kukuat kunji kupu' lem se ndu'uei ni'ujuñ nabajai',

rajuk lem bud-ua bumjei d-euk se butju'ut batsjau kupu bat'ei nju'u kad-er batsjau lixa'au bat'ei.

Re kum'us maiñ' l'ueik kum'us xi'iuk lumbut lixa'au kupu bu'ust bumjei peuk ma nat'ei natsjau kad-er se rajuk nju'u bat'ei kje'eik bumja'ap kibiei, tikji lamjei peuk ma nat'ei ma natsjau ma naljung kad-er se rajuk bai maiñ' bumjei xily'ajau snake'et:

- I. Ma naljung kanen rajuk malep, peuk lu'uei mejeu, rabu se rajuk bak'ajap nikjiun mi'ia' rabu se kje' ma natsjau rabu se lem butju'ut batsjau kad-er se rajuk bumjei maiñ' kad-er se bai mi'iat, nkjai' be'eje ne xily'ajau;
- II. Ma nat'ujuñ niñja, majau ma nanju maiñ' ma naljung kad-er se rajuk bunu'u, kad-er l'eje ma natsjau kunji kupu' maiñ' baleima butju'ut batsjau kiñji kupu' skiñung, lumei ma namejep peuk bat'ei maiñ' peuk bat'ei but kichjau' mi'ia kupu' skiñung, maiñ'.
- III. Ma nam'ujult rabu se l'ets lju'p, mi'ia kad-er se limi, bupem ljup, sad-ia'li'ajaun' l'ajam d-euk se kje' re l'us ma nanju kanen ma natsjau ma naljusp nguljup kanen se rajuk malep.

D. Nanji nik'ix skiñung majau bunu'u pu kupu' libiei se buput xily'ajau snake'et re riñkjiuk xi'iuk maiñ' xi'iuk lumbut lixa'au kupu bu'ust ma natsjau majau peuk se kaat peuk bakja batsjau majau mi'iat ma tanju re kum'us maiñ' l'ueik kum'us; se sania' niñja ma nakjaik mi'iat; se ma nat'ujuñ ma natse rabu se rajuk xily'ajau xikji'ip ma nal'ajaich' kichjau', kily'e, sania' ngujaung bumjei bai mi'ia kad-er xily'ajau nabap lutuejet.

Majau ma nanju ma natsjau re xily'ajau snake'et re ly'ik, kad-iut maiñ' leet se ba ly'ik xi'iuk maiñ' xi'iuk lumbut lixa'au kupu bu'ust majau lanjut, rajuk ma tikji kunet, se ma nat'ei ma natsjau majau rabu se rajuk nju'u majau ma nabut re xily'ajau ma nal'ajaich' kichjau' tikji ma kunet, kily'e ma tal'e, sad-ia rik'ii biñkjiu nejeiñ, sania' ljaich' ma natsjau, kad-er se butju'ut batsjau, sania' namjeng kanen se mjang ma tatsjau ma nal'ajal'ajap, balei se limi ma natsjau, maiñ' kupu ma ne'ei ma natsjau lamjei nda manup lijiap ma natsjau kanen se lamang kad-ep ma nat'ux natsjap, kad-ep ma nan'ajap sania' niñja ma manaja ma natsjap, maiñ' se lixa'au malep, maiñ' ma natsjau peuk ma nat'ei ma nam'ejep se sad-ia k'ejel, ljau' maiñ' lje'eiñ, lem ma natse peuk se bat'ei kaat.

Re kupu skiñung, pu kupu' libiei maiñ' re kanam kum'us ma nata'au peuk ma nat'ei ma natsjau natsjep d-euk re xily'ajau snake'et bumjei majau nju'u bud-ua nanji nik'ix skiñung kupu l'eje ma nat'ei ma natjung se batsja'aun, nkjai buts'un, kad-ep mbunju'ut re kum'us maiñ' l'ueik kum'us xi'iuk maiñ' xi'iuk lumbut lixa'au kupu bu'ust. Ne xily'ajau mi'ia baka'ang lumei ma natsjau rabu se ma nakju'uts maiñ' ma nat'ei naljung nanju latse rabu se manaja bum'ejep re xily'ajau snake'et re kum'us maiñ' l'ueik kum'us maiñ' xi'iuk lumbut lixa'au kupu bu'ust se majau nju'ut nanji nik'ix skiñung.

Re rik'ix skiñung maiñ' re xily'ajau se lumei re kupu' libiei ma natsjau peuk ma nat'ei ma nanju rabu se bud-ua be'eje nanji tijiap kily'e, rabu se lutueje ma natsjau.

Bud-ua but'ujuñ

Kad-ama.- Nanji ndutsjau ma nat'ujuñ natsjau xiñ'iu se ndut'ei ndut'ujuñ ne se limi kunji skiñung.

Kanuima.- Se ma ne'ei ma nju ma nabu manajap na'a xily'ajau ndutsjau, ma natjung mi'ia rabu se kad-ep mjang njuei labu manajap na'a xily'ajau se ndutsjau.

Kanju".- Ne Kul'us se batsjau xily'ajau se lumei skiñung, ma nejeu' kad-a ndansjau' nda lyen kunju', mape'en se lu'uei njei mapu manajap nanji xily'ajau, ne xily'ajau se mi'ia baka'ang lumei ma natsjau re xily'ajau se lutueje, le'ei lajaiñ nkjai bud-ua matsjau na'a xily'ajau se ndutsjau.

Kik'iaima.- Nabu l'eje ne Kanju' lutueje ma nanu latsjau re xily'ajau lumei ma natsjau biñkjiu ma ne'ei nanu kad-er li'iajaun ma natju'u ma nakje', se ma natse ma nat'ujuñ re xily'ajau snake'et re kum'us maiñ' l'ueik kum'us xi'iuk maiñ' xi'iuk lumbut lixa'au kupu bu'ust se majau nju'u nanji ma nat'ei natsjau; rabu se n'ujuñ, lumei ma natsjau se mep mbun'ujuñ ndansjau' nda lyen kunju' mape'en se ndut'ei ndut'uñ ndubu manajap nanji xily'ajau se mi'ia baka'ang se bud-ua be'eje nanji xily'ajau ndutsjau.

Kik'iaima.- Re xigui't kamajaiñ bumjei kibiei re kanju' tibiei, rabu se rajuk lutuejet ma natsjau, bumjei ma natsjau majau nkjai rajuk ma nakje' ma nakju'uts peuk bakja tikji lik'iajam ma natsjau nkjai se bat'ei kje' re kum'us maiñ' l'ueik kum'us xi'iuk maiñ' xi'iuk lumbut lixa'au kupu bu'ust, nkjai ndut'ei ndukjuaik mi'ia kupu' skiñung maiñ' nkjai bud-ua be'eje nanji nik'ix skiñung, maiñ' se majau nju'u re xily'ajau snake'et se mi'iat bumjei maiñ' majau ma natse ; mi'ia rapu se ndul'ueje', bumjei ma natsjau re kutap kunju ndansjau nda lyen se ndut'ei ndubu manajp nanji xily'ajau ndutsjau.

Tegyama.- Rabu se biñkjiu kue'e ma natsjau se ndut'ei ndubu manajap na'a xily'ajau ma natsjau nakje re tameiñ se ndubut nabu ndabai ne Kul'us se batsjau xily'ajau rabu se rajuk lutuejet ma nat'eng; se lal'eje ku'e ma natsjau, kujui bumjei ma nabe nal'ajaun lixa'au nabaik limi, kad-ep ma nanjuap ma nat'eng liuxa'au tameiñ rabu ma nabai sau' rabu se bud-ua ma nabu ndabai.

Telñujuñma.- Ne Kanju' lutueje ma nanu latsjau re xily'ajau se lumei skiñung ma nan'eje nanji kily'e ndul'ueets nam'ujul' ne xily'ajau ndutsjau bumjei ma nat'ujuñ ma tikji kunet re kum'us xi'iuk maiñ' ma namai ma nat'ujuñ nanju.

Nadsjau'ma.- Se ma nat'ei ma nat'ujuñ ma namjang ra'a nanji xily'ajau ndutsjau, ma nanju rabu se bud-ua be'eje nanji nik'ix skiñung se lumei kunji kupu' maiñ' re se ndukjuaik mi'ia kimbia' kupu', mi'ia rapu se kunji kupu' skiñung maiñ' bai ma natsjau ma tabaik, maiñ' mi'ia rabu se lal'eje majau ndutsjau.

Kum'us Skiñung, nda lyen ndansjau' nda kunju' ne ngum'au' ndu'et pikie niñkijii 2024.- Sen. Gerardo Fernández Noroña, Presidente.- Dip. Ifigenia Martha Martínez y Hernández, Presidenta.- Sen. Verónica Noemí Camino Farjat, Secretaria.- Dip. Nayeli Arlen Fernández Cruz, Secretaria.- Rúbricas.”

Ndutsjau nduparabu se ndul'ueje' ne fracción I ne Artículo 89 se lumei ne Nik'ix Skiñung, se ma nat'ei ma nat'ujuñ mi'iat lanju, ndutsjau kue'e ndut'ejeiñ kupu se m'us ne Poder Ejecutivo Federal, kunjui Kum'us Skiñung, ne kunju' nda lyen seka'ai ne ngum'au' ndue't pikie niñkijii 2024.- Andrés Manuel López Obrador.- Rúbrica.- ne Se lichjau chigui' vuma'au kibiep ne kamajaiñ, Luisa María Alcalde Luján.- Rúbrica.